

تاریخ وصول: ۹۰/۰۴/۱۷

تاریخ پذیرش: ۹۰/۰۶/۲۵

قدرت نرم و سرمایه نرم اجتماعی در سند چشم‌انداز

خسرو ابوالحسنی^۱

علیرضا نجاتی منفرد^۲

چکیده

سرمایه نرم قدرت از مفاهیم نوینی است که امروزه در بررسی‌های اجتماعی جوامع مدرن مطرح شده است. سرمایه نرم قدرت در عمل مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی است و شناسایی آن به صورت نوعی سرمایه، در سند چشم‌انداز، چه در سطح مدیریت کلان و چه در سطح مدیریت سازمانها، می‌تواند به شناخت جدیدی از نظام‌های اجتماعی بینجامد و مدیران را در هدایت بهتر نظام‌ها یاری کند.

هرچند سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی، تصویری از جامعه مطلوب و پیشرو در مسیر آرمانهای بلند انقلاب اسلامی و قانون اساسی است، ولی یکی از ملزومات دستیابی به اهداف ترسیم‌شده این سند، دارا بودن قدرت نرم است. لذا با اتکاء به سند چشم‌انداز به بررسی منابع قدرت نرم سرمایه نرم اجتماعی جمهوری اسلامی ایران موجود در این سند ملی پرداخته می‌شود. در این تحقیق به منظور دستیابی به نتایج از روش تجزیه و تحلیل اطلاعات زمینه‌ای در سند چشم‌انداز با رویکرد توصیفی، تحلیلی استفاده شده است. یافته‌های تحقیق آن است که اگر مؤلفه‌های قدرت نرم و سرمایه اجتماعی موجود در این سند تقویت و توجه مسئولان کشور به منابع قدرت نرم ملت ایران با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، حفظ کرامت انسانی و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی متمرکز شود سبب تسهیل

۱۷۳

مطالعات
قدرت نرم

نویسندگان: خسرو ابوالحسنی
علیرضا نجاتی منفرد

۱ دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، bolhasanik@yahoo.com
۲ دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، a.nejate2009@yahoo.com

مقدمه

ابلاغ سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی توسط امام خامنه‌ای مد ظله العالی در آبان‌ماه ۱۳۸۲، نقطه عطفی در راهبرد و سازماندهی حرکت کلی کشور در جهت اهداف متعالی انقلاب اسلامی بوده است. ایشان درباره اهمیت این سند با ارزش چنین می‌فرمایند: چشم‌انداز روشنی تعیین شده است؛ یعنی سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی، این سند با ارزشی است. دولتهایی که پشت سر یکدیگر با انتخاب مردم بر سر کار می‌آیند، می‌توانند براساس این سند چشم‌انداز، اهداف را مشخص کنند؛ هر کدام بخشی از راه را بروند و دنباله کار را به دولت بعدی بپارند. وجود سند چشم‌انداز، یکی از امکانات با ارزش نظام جمهوری اسلامی است (بیانات مقام رهبری در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۸۹/۱/۱). سند چشم‌انداز ملی که به مثابه هدفی آرمانی و تحقق‌پذیر، انسجام‌بخش همه سیاستهای کلی است، افق پیش روی همه قوا، دستگاهها، نهادها و مردم عزیز کشورمان را در بیست سال آینده نشان داده، مایه امید و دلگرمی در دولت و مردم و جهت‌دهنده به برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت نظام گردید.

سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، نقش بسیار والایی در جهت برقراری عدل و داد، مبارزه با ظلم و ستم، تبعیض و برقراری سلامت روحی و روانی در جامعه ایفا می‌کند. چشم‌انداز در واقع عبارت است از آرمان قابل دستیابی جامعه در بلندمدت که متناسب با ارزشها و آرمانهای نظام و مردم تعیین می‌شود.

در دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز خواهد شد و دستیابی به اهداف چشم‌انداز هم مستلزم جنبش نرم‌افزاری و تولید انبوه علم خواهد بود. لذا تحقق چنین شرایطی زمینه مساعدی را برای جمهوری اسلامی ایران فراهم خواهد ساخت تا با تاثیرگذاری مثبت برای تحقق اهداف چشم‌انداز در سطح منطقه و جهان به ایفای نقش پردازد.

کلید واژه: قدرت نرم، سند چشم‌انداز؛ سرمایه اجتماعی؛ قابلیت نرم.

این سند با اهمیت نقطه عطفی در راهبرد و سازماندهی حرکت کلی کشور در جهت اهداف متعالی انقلاب اسلامی بوده است. وظیفه همه نهادها و مسئولان، اعم از فرهنگی، اقتصادی و سیاسی، تلاش برای تبیین وظایف خود در راستای تحقق این سند است. سند چشم‌انداز ۲۰ ساله باید بعنوان سند بالادستی همه برنامه‌ها و راهبردها در تمام سطوح مدنظر قرار گیرد تا با سازماندهی هریک از اجزاء و شاخه‌های نظام، کلیت آن نیز به هدف مطلوب نائل آید.

اگر تلاش همه مسئولان و دست‌اندرکاران نظام در راستای تحقق اهداف ذکر شده در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله باشد، شرایط لازم جهت دستیابی به اهداف این سند ملی فراهم خواهد شد. در واقع با حرکت در ابعاد مختلف چشم‌انداز «ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌المللی». ایران اسلامی با تحقق عملی اهداف چشم‌انداز ضمن اتحاد و انسجام با دیگر ممالک اسلامی، عزم همه را برای ریشه‌کنی ظلم و ستم در کره زمین و رسیدن به آینده روشن فراهم می‌کند.

با اتکاء به سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی، ایران کشوری توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادیهای مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسانها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی است. در این سند، برخورداری از دانش پیشرفته، توانایی در تولید علم و فناوری متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی مورد تأکید است. برخورداری از سلامت، رفاه، امنیت قضایی، تأمین اجتماعی و فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب از مواردی است که در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی به چشم می‌خورد. در بعد دیگر، دستیابی به اهداف چشم‌انداز نیازمند شکل‌گیری جنبش اجتماعی و نهضت همگانی است که بطور قطع، قسمت عمده آن از جنس فعالیتهای علمی و به زبان دیگر فعالیتهای نرم‌افزاری است که موجب تحول اساسی در ماهیت قدرت گردیده و آن را به نیرویی دیگر موسوم به «قدرت نرم» تبدیل کرده است؛ زیرا هرگونه تغییر و پیشرفت در جوامع بشری لاجرم دانایی محور است. بنابراین دستیابی به اهداف چشم‌انداز مستلزم جنبش نرم‌افزاری و تولید

انبوه علم بوده و در افق چشم‌انداز ترسیم شده در جایگاه رفیعی از علم و فناوری قرار خواهیم داشت. از این رو در این مقاله سعی شده است با تشریح مختصر دو مفهوم اساسی قدرت نرم و سرمایه اجتماعی در سند چشم‌انداز به تبیین قدرت نرم سرمایه اجتماعی در این سند ملی پرداخته شود.

بیان مسئله

در سند چشم‌انداز، متغیرها و مؤلفه‌هایی همچون «جامعه اخلاقی، نواندیشی، پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام^(ره)، جامعه‌ای ایثارگر، مؤمن، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی، شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن، متکی به اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، ملی و انقلابی، الهام‌بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی» پیش‌بینی شده است، لیکن برای تحقق اهداف سند چشم‌انداز، بویژه در بعد تقویت فرهنگ ایثار و شهادت بیش از هر چیز به برنامه‌ریزی صحیح و گسترده و درک کامل و مؤثر از قدرت نرم است. برای تحقق این امر، همت و تلاش تمام مسئولان و متولیان فرهنگی و تربیتی و کسانی که دغدغه تهاجم نرم دشمن را به سرمایه نرم اجتماعی دارند، نیاز است.

از سرمایه نرم اجتماعی تعاریف گوناگونی شده است. یکی از تعریفهای مطرح این است: «سرمایه نرم قدرت، مجموعه‌ی هنجارهای موجود در سیستمهای اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌شود» (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۱۲۸).

بنابراین تعریف، جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی ارتباط مفهومی نزدیکی با سرمایه نرم قدرت پیدا می‌کنند. از آنجا که هدف نهایی سند چشم‌انداز رسیدن به توسعه پایدار است. در سند چشم‌انداز ویژگیهای ایران توسعه یافته ترسیم شده است. این سند بعنوان نقطه عطفی در سازماندهی حرکت کلی کشور، افق پیش روی قوا، دستگاهها، نهادها و مردم در فضای ۲۰ سال آینده را به تصویر کشیده، جهت‌گیری کلان کشور را در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، امنیتی و دفاعی ترسیم می‌کند و به خلق آینده‌ای مطلوب و مناسب می‌پردازد.

برخی از حوزه‌های مهم که بستر جریان نفوذ فرهنگی و موجبات آسیب‌پذیری سرمایه اجتماعی در دستیابی به این اهداف فراهم آورده‌اند عبارتند از:

الف) ضعف‌های ساختاری، کارکردی و مدیریتی در سیستم‌های اجرایی کشور در تحقق اهداف سند چشم‌انداز؛

ب) وجود تنگناهای مفهومی و ادراکی از قدرت نرم و عدم کفایت اقدامات و فعالیتهای نظام در حوزه‌های نرم در سند چشم‌انداز؛

ج) وجود نقاط ضعف و کاستیها در پوشش و پاسخ‌گویی متقابل به تهاجمات نرم دشمن در این سند ملی؛

با وجود این، از آنجائی که سند چشم‌انداز جهت‌گیری خرد و کلان کشور را در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، امنیتی و دفاعی دربرمی‌گیرد و نه فقط به پیش‌بینی آینده، بلکه به خلق آینده‌ای مطلوب و مناسب می‌نگرد، این گونه به نظر می‌رسد که رویکردهای قدرت نرم سرمایه اجتماعی در سند چشم‌انداز از شناخت دقیق و کاملی برخوردار نیستند؛ لذا مسئله و هدف اصلی این تحقیق به صورت ذیل قابل طرح است:

مؤلفه‌های منابع و سرمایه نرم اجتماعی و همچنین توان و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله چیست؟

ضرورت و اهمیت تحقیق

با عنایت به تأکیدات مکرر امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) درباره سند چشم‌انداز که می‌فرمایند: چشم‌انداز ۲۰ ساله یک سند بسیار معتبر و مهم است که مسئولان کشور چه در قوه مجریه، چه در قوه مقننه و در بخشهای مختلف موظف شده‌اند گام به گام این سند چشم‌انداز را تعقیب کنند و به آن اهداف نزدیک شوند. مردم هوشمند و جوانان با استعداد در هر نقطه کشور مسئولیت بزرگی در این زمینه بر دوش دارند. من به شما مردم عزیز و به‌خصوص به جوانان عرض می‌کنم که ساختن کشور، پیش بردن کشور یک وظیفه مشترک است؛ مشترک بین مسئولان و مردم؛ مردم هم دارای مسئولیتند. خیلی باید مراقب باشیم که دشمنان پیشرفت کشور نتوانند ذهن و حواس ما را به نقاط فرعی و درجه دوم منعطف کنند تا همه با وحدت کامل بتوانیم به سمت این هدفها حرکت

کنیم (بیانات مقام رهبری در دیدار با مردم مریوان ۸۸/۲/۲۶)؛ لذا ضرورت و اهمیت این پژوهش آن است که با اتکاء به سند چشم‌انداز به بررسی و شناسایی سرمایه‌نرم اجتماعی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در این سند ملی پرداخته می‌شود.

سؤال اصلی تحقیق

سؤال اصلی این تحقیق منطبق با هدف اصلی آن است یعنی سرمایه‌نرم اجتماعی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله کدامند؟

روش تحقیق

تجزیه و تحلیل اطلاعات زمینه‌ای در سند چشم‌انداز با رویکرد توصیفی، تحلیلی.

ادبیات تحقیق

سند چشم‌انداز ۲۰ ساله که با تدبیر امام خامنه‌ای مد ظله العالی با تلاش علمی و آینده‌نگری مسؤلان نظام تهیه شده است، نقش بسیار والایی در برقراری عدل و داد، مبارزه با ظلم و ستم، تبعیض و برقراری سلامت روحی و روانی در جامعه ایفا می‌کند.

در این سند آمده است: «ایران کشوری است توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه با هویت اسلامی و انقلابی الهام‌بخش در جهان اسلام و با تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل».

درواقع با حرکت در ابعاد مختلف چشم‌انداز ایران اسلامی با تحقق عملی به اهداف چشم‌انداز ضمن اتحاد و انسجام با دیگر ممالک اسلامی، عزم همه را برای رسیدن به آینده روشن فراهم می‌کند.

در بخش ادبیات تحقیق، شناخت قدرت نرم سند چشم‌انداز نیاز به درک صحیح مفاهیمی است که به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر موضوع مورد بررسی تأثیرگذار می‌باشند؛ لذا ضرورت دارد، پس از احصاء مفاهیم و اصطلاحات اصلی به تشریح هر یک از آنها پردازیم.

در این بخش، ابتدا به تشریح ویژگی‌های جامعه ایرانی در سند چشم‌انداز پرداخته، سپس هر یک از مفاهیم ذیل به ترتیب مورد بررسی قرار خواهند گرفت:

۱. سرمایه اجتماعی سند چشم انداز؛

۲. سرمایه نرم اجتماعی سند چشم انداز؛

۳. قدرت نرم سند چشم انداز؛

ویژگیهای جامعه ایرانی در سند چشم انداز

ویژگیهای جامعه ایرانی در افق سند چشم انداز ۲۰ ساله:

۱. الگوی توسعه

توسعه یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر مردم سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادیهای مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسانها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی. توسعه از سه رکن مقتضیات بومی، ارزشها و بنیادهای اجتماعی باید تحت تاثیر قرار گیرد و لذا الگوی توسعه باید متناسب با آنها طراحی و اجرا شود.

۲. امنیت تولید و رفاه ملی

۱-۲ تولید ملی

برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی. نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
۲-۲ امنیت ملی: امن، مستقل و مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت. *رتال جامع علوم انسانی*

۳-۲ رفاه ملی: برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت قضایی، تأمین اجتماعی و فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب.

۳. ویژگیهای فرد ایرانی در افق ۱۴۰۴ براساس چشم انداز ۲۰ ساله شامل:

«فعال، مسئولیت پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایتمند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن.»

۴. جایگاه منطقه‌ای: دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه‌ای آسیای جنوب غربی (شامل: آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم‌افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقاء نسبی سطح در آمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل.

۵. تعامل با جهان

۵-۱ در جهان اسلام: الهام‌بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی، توسعه کارآمد، جامعه اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تاثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره).

۵-۲ در روابط بین‌الملل: دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان براساس اصول عزت، حکمت و مصلحت (سند چشم‌انداز، ۱۳۸۳ ش.).
بطور کلی سند چشم‌انداز دارای ویژگی‌های زیر است:
(۱) آینده‌نگری، (۲) ارزش‌گرایی، (۳) واقع‌گرایی (۴) جامع‌نگری (سند چشم‌انداز، ۱۳۸۳ ش.).

مفهوم‌شناسی (مفاهیم مرتبط با موضوع تحقیق)

سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی واژه‌ای است که در سالهای اخیر وارد حوزه علوم اجتماعی و اقتصادی شده و از این منظر دریچه تازه‌ای در تحلیل و علت‌یابی مسائل اجتماعی و اقتصادی گشوده است. این مفهوم در بردارنده مفاهیمی همچون اعتماد، همکاری و روابط متقابل بین اعضای یک گروه بوده، به نحوی که گروه را به سمت دستیابی به هدفی که بر مبنای ارزشها و معیار رایج در جامعه مثبت تلقی شود، هدایت می‌کند. لذا آنچه از این تعریف استنباط می‌شود این است که هرچند ممکن است سرمایه اجتماعی به دلیل تقویت نیروهای جاذبه بین اعضای یک گروه و نیروهای دافعه بین گروه‌های متفاوت لزوماً عامل مثبتی در یک جامعه به شمار نیاید، ولی قطعاً برای پیشبرد و سهولت در عملکرد اقتصادی، اجتماعی آنها، جامعه یک عامل ضروری به شمار می‌رود. بنابراین میزان سرمایه اجتماعی در یک جامعه

می تواند نشان دهنده شکاف موجود بین آن جامعه یا یک جامعه برخوردار از یک نظام دموکراسی با حداکثر کارایی در نظام اقتصادی، اجتماعی باشد. در مجموع می توان گفت یکی از معیارهای اصلی در شناخت سرمایه اجتماعی شکل و شیوه روابط اجتماعی افراد با یکدیگر و نحوه همزیستی آنها در جامعه مورد مطالعه است. از دیگر معیارها می توان به احساس مردم نسبت به حکومت و مردم اشاره کرد و داشتن احساس خوشایند نسبت به امنیت، پیوندهای خانوادگی و اجتماعی و امیدواری نسبت به آینده نیز از معیارهای مطرح محسوب می شود. (همشهری، ۱۳۸۷، ۱۶).

در زمینه توجه به سرمایه های اجتماعی و مردم امام خامنه ای (مد ظله العالی) در بند ۱ و ۲۲ ابلاغیه «سیاست های کلی نظام اداری» که به رؤسای قوای سه گانه، رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام و رئیس ستاد کل نیروهای مسلح ابلاغ شده است، چنین می فرماید:

بند ۱: نهادینه سازی فرهنگ سازمانی مبتنی بر ارزش های اسلامی و کرامت انسانی و ارج نهادن به سرمایه های انسانی و اجتماعی.

بند ۲۲: تنظیم روابط و مناسبات اداری براساس امنیت روانی، اجتماعی، اقتصادی، بهداشتی، فرهنگی و نیز رفاه نسبی آحاد جامعه (سیاست های کلی نظام اداری ۸۹/۱/۳۱).

یکی از مؤلفه های مذکور در سند چشم انداز که ظاهراً برای نخستین بار در سیاست های کلان کشور بکار رفته است، مؤلفه سرمایه اجتماعی است. در سند چشم انداز، در بند دوم ویژگی های جامعه ایرانی در افق ۲۰ ساله، ایران کشوری معرفی شده است که متکی بر (سهم برتر منابع انسانی و) سرمایه اجتماعی در تولید ملی است. سرمایه اجتماعی از مفاهیم نوپدید در حوزه مطالعات اقتصادی و اجتماعی در سطح جهان و داخل کشور است.

نظریه سرمایه اجتماعی به طور ذاتی بسیار ساده است. ایده محوری آن را می توان در واژه «روابط» خلاصه کرد. اعضای جامعه با برقراری تماس با یکدیگر و پایدار ساختن آنها در به همکاری با یکدیگر می شوند و به این طریق، چیزهایی کسب می کنند که به تنهایی قادر به کسب آن نیستند و یا با دشواری بسیار موفق به کسب آنها می شوند.

انواع سرمایه اجتماعی

سه شکل سرمایه اجتماعی که بطور ویژه به درک منابع و محصول آن کمک می کند عبارتند از: (Social Capital Workshop 2003:23-24)

- پیوندی یا اتصالی (Bonding)

- انتقالی (Bridging)

- ارتباطی (Linking). (مطالعات گروهی امنیت، ۱۳۸۸: ۲۸)

«بوردیو» انواع سرمایه اجتماعی را را چنین ذکر می کند:

سرمایه اجتماعی گروهی: اعضای گروه را به هم پیوند می دهد.

سرمایه اجتماعی بین گروهی: در میان گروههای متفاوت که فرد عضو آنهاست شکل می گیرد، مانند خانواده و گروههای مذهبی .

سرمایه اجتماعی ارتباطی: با ارتباط بین افرادی که به طبقات مختلف قدرت و یا منزلتهای اجتماعی متفاوت تعلق دارند، مشخص می شود؛ مانند ارتباط بین نخبگان و مردم و افراد با طبقات اجتماعی متفاوت (سپهوند، ۱۳۸۳).

«مایکل وولکوک» به اشکال مختلف سرمایه اجتماعی زیر معتقد است:

الف) سرمایه اجتماعی درون گروهی؛ که پیوندهای بین افراد مشابه در موقعیتهای مشابه را پوشش می دهد؛ از جمله خانواده هسته‌ای، دوستان نزدیک و همسایگان.

ب) سرمایه اجتماعی ارتباط دهنده؛ که پیوندهای دورتر و پرفاصله تر افراد مشابه را فرا می گیرد، از جمله دوستی و همکاریهای سطحی؛

ج) سرمایه اجتماعی پیونددهنده (Linking)؛ که به افراد غیر مشابه در موقعیتهای غیر مشابه می رسد، از جمله کسانی که کاملاً خارج از اجتماع هستند و به این طریق اعضا را قادر می سازد تا بر منابعی گسترده تر از منابع قابل استفاده در داخل اجتماع نفوذ داشته باشند (فیلد، ۱۳۸۸: ۷۲-۷۱).

عوامل ساخت سرمایه اجتماعی

معیار اصلی سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی افراد و نحوه همزیستی آنها در یک جامعه است. لذا عامل مرتبط با حوزه جامعه‌شناسی است و علل تشکیل آن را باید در عوامل

مؤثر در ساخت فرهنگ، آداب و سنن، معیارها، هنجارها و ارزشها و حتی قوانین رسمی یک جامعه و شکل کنونی آن جستجو کرد. «کلمن» عوامل ساخت سرمایه اجتماعی را در چهار دسته طبقه‌بندی می‌کند.

عوامل نهادی: نهاد به معنای قانون، رسم، عرف، عادت و یا سازمانی که در زندگی سیاسی و اجتماعی مردم مؤثر واقع شده و نظام هدف‌داری را در جهت رفع نیازهای یک اجتماع سازمان یافته ایجاد می‌کند. عقلایی مانند دولت و غیرعقلایی مانند احزاب سیاسی یا تشکلهای مردمی.

عوامل خودجوش. هنجارهایی که به صورت خودجوش به جای قانون و دیگر نهادهای رسمی از کنشهای متقابل اعضای یک اجتماع به وجود می‌آیند و ناشی از انتخابات تعدمی نیست، عوامل عقلایی که هرچند غیر عمد ولی براساس تفکر و تعقل صورت می‌گیرد مانند تئوری بازیها در اقتصاد.

عوامل بیرونی. عواملی همچون دین و مذهب، ایدئولوژی و فرهنگ و تجربه تاریخی مشترک است (کلمن، ۱۳۷۷).

عوامل طبیعی. دو دسته عوامل به صورت روابط خویشاوندی و همبستگی‌های نژادی و قومی است. قومیت و نژاد نیز از مواردی هستند که مردم اعتقاد دارند هر دوی آنها از منابع مهم هویت‌اند. (گروه مطالعاتی امنیت، ۱۳۸۸: ۲۷-۲۵).

سرمایه نرم اجتماعی^۱ پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سرمایه نرم اجتماعی از مفاهیم نوینی است که امروزه در بررسیهای اقتصادی و اجتماعی جوامع مدرن مطرح شده است. طرح این مفهوم در بسیاری از مباحث اقتصادی، نشان‌دهنده اهمیت تأثیر ساختارها و روابط اجتماعی بر متغیرهای اقتصادی است. سرمایه نرم قدرت در عمل مبتنی بر عوامل فرهنگی و اجتماعی است و شناسایی آن به صورت نوعی سرمایه، چه در سطح مدیریت کلان توسعه کشورها و چه در سطح مدیریت سازمانها، می‌تواند به شناخت جدیدی از نظام‌های اقتصادی - اجتماعی بینجامد و مدیران را در هدایت بهتر نظامها یاری کند.

1. Soft Investment Society

از سرمایه نرم اجتماعی تعاریف گوناگونی شده است. یکی از تعریف‌های مطرح این است: «سرمایه نرم اجتماعی، مجموعه هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده، موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌شود» (فوکویاما، ۱۳۷۹، ۱۲۸).

دکتر عصاریان‌نژاد معتقد است سرمایه نرم اجتماعی شامل کلیه ذخایر، ظرفیتها و خزائن انرژی‌زا و تحرک سازمانی در قالب هنجارهای عمومی و جذاب یک ملت که می‌تواند موضوع وفاق جمعی و گسترش هویتی و فرهنگی قرار گرفته و زمینه شکل‌گیری اقتدار و تحکیم قدرت ملی را در محیط ملی و بین‌المللی فراهم آورد. (عصاریان‌نژاد، ۱۳۸۹)

اهم شاخصهای سرمایه نرم جمهوری اسلامی ایران در سند چشم‌انداز عبارتند از: (همان)

- * نهادولایت
- * الهام‌بخشی
- * قدرت علمی و فناوری
- * عزم ملی
- * مدیریت ملی
- * نهاد خانواده
- * جامعه اخلاقی
- * تبعیت از اندیشه‌های ولایت
- * مردم‌سالاری دینی

در اینجا به تشریح تعدادی از شاخصهای مهم این مؤلفه می‌پردازیم.

نهاد ولایت

از جمله آیاتی که خصوصاً بر ولایت رسول خدا^(ص) و تکفل او برای اداره امور امت و بلاد اسلامی دلالت دارد، این آیه است:

«و ما كان لمؤمنٍ ولا مؤمنةٍ إذا قضى الله ورسوله أمراً أن يكون لهم الخيرة من أمرهم و من يعص الله ورسوله فقد ضلّ ضلالاً مبيناً» (احزاب / ۳۶).

هیچ اراده و اختیاری برای مرد و زن مؤمن در مواردی که خداوند و رسولش حکم می‌کنند، وجود ندارد و هرکس نافرمانی خداوند و رسولش را بکند به گمراهی آشکار دچار شده است.

دلالت آیه، به این بیان است که آیه شریفه، حکم به وجوب اطاعت از امری کرده است که خدا و رسولش آن را صادر کرده باشند. حال اگر متعلق و حقیقت این امر از اوامری باشد که مربوط به مؤمنین است، برای هیچ کدام از مؤمنین اختیاری در اطاعت و یا ترک آن باقی نمی‌ماند، بلکه فرمانبرداری، بر همگی واجب و ترک آن موجب گمراهی آشکار خواهد شد. لفظ «أمرأ» در آیه شریفه، شامل هر آنچه بر آن «امر» صدق کند، می‌شود، هم به لحاظ انشا و هم به لحاظ متعلق، مطلق بوده و شامل هر آنچه از مصادیق امور مؤمنین باشد، از جمله امور اجتماعی و اداره کشور اسلامی، می‌شود و در همه این امور تبعیت از پیامبر و جانشینان او واجب است (مؤمن قمی، محمد، ۱۳۸۵: ۲۰).

نظام جمهوری اسلامی ایران، نظامی سیاسی است و اسلامیت به عنوان مهمترین رکن و شاید اصل و اساس آن مطرح است. مبنای جریان اسلامیت و جمهوریت از طریق ولایت فقیه یا ولایت مطلقه امر جاری و ساری است و این همان است که امام خمینی^(ره) پس از قرن‌ها مباحث سیاسی فقهی در نظام اسلامی، آن را با انقلابی عظیم به ظهور رساند و آرزوی دیرینه فقها و اندیشمندان دینی را عملی و عینی نمود.

دلیل امتیاز نظام جمهوری اسلامی با تأکید بر جمهوریت آن، این است که آگاهترین و شجاع‌ترین و مدبرترین اشخاص که ولی فقیه است، مسئولیت امر و نهی و تشخیص به موقع بطالت در امور را بر عهده دارد؛ زیرا امر و نظر او فصل الخطاب است. (روزنامه جمهوری اسلامی، ۱۳۸۷) درباره اهمیت نهاد ولایت امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) چنین می‌فرمایند: «امامت و ولایت آنچنانی که در تاریخ اسلام هم مشخص است، معلوم است، یک قضیه الهی است. شیعه به برکت روح ولایت توانسته است کاری را بکند که همه مسلمانان آرزوی آن را داشته‌اند. همه مسلمانان خیرخواه و دلسوز و علاقه‌مند آرزو می‌کردند که یک روزی اسلام با همان تمامیت و حقانیت بر کرسی قدرت بنشیند. روشنفکران مسلمان در

این یکی دو قرن اخیر در حسرت چنین روزی زندگی کردند و در حسرت او از دنیا رفتند. امروز این را شیعه بوجود آورده است؛ این حاکمیت اسلامی را، این عظمت اسلامی را، این عزت اسلامی را. این، به برکت روح ولایت است..» (بیانات مقام رهبری در دیدار با مردم به مناسبت عید غدیر ۸۸/۹/۱۵).

لذا مسئولان بلندپایه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران و در رأس آنها نهاد ولایت در رویارویی با واقعیتهای جهانی و همچنین اعتقاد به اینکه افکار عمومی نقش مهمی در جهت‌گیریهای سیاسی دارد، در صدد برآمدند تا در راه توسعه، چشم‌اندازی بلندمدت را طراحی کنند تا بیش از این با عقب‌ماندگی مضاعف مواجه نشوند.

با این حال موفقیت این چشم‌انداز نیازمند پذیرش آن از سوی تمامی احزاب، جناحها و گروههای موجود، اجرائی شدن از سوی دولتها، نظارت مجلس و مراقبتهای قضایی قوه قضائیه است. به نظر می‌آید چنین اقتداری که چنان انگیزه‌ای را در میان تمامی گروهها و نهادها ایجاد کند، در حال حاضر تنها در نهاد ولایت فقیه نهفته است.

قدرت علمی و فناوری

با توجه به پیشرفت روزافزون علم و صنعت در دنیای امروزی و تأکید بزرگان دین بر علم و علم‌آموزی، می‌توان اظهار داشت واپس‌گرایی و توقف علمی از عوامل سقوط جامعه محسوب می‌شود و کشور را از گردونه رقابت خارج خواهد نمود. امروزه واژه تولید علم در ادبیات کشور جایگاه ویژه‌ای پیدا نموده است، بطوری که نهضت تولید علم و جنبش نرم‌افزاری اذهان تمام سیاست‌گذاران امور علمی و پژوهشی کشور را به خود مشغول کرده است و در جای‌جای مستندات علمی و مؤلفه‌های توسعه و سند چشم‌انداز و افقهای آرمانی کشور ارتقای تولید علم و احراز جایگاه نخست علمی هدف‌گذاری شده است (زلفی گل، ۱۳۸۸: ۵۹۹).

سنجش مقوله علم و تولید علم همچون سایر پدیده‌ها نیاز به معیارها و شاخصهای خاص خود دارد شاخصهای لازم برای سنجش پیشرفت علمی باید از نوع شاخصهای ترکیبی باشد که مستندات علمی و فناوری هر دو در آن لحاظ گردد (زلفی گل، ۱۳۸۳: ۱۶)

امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) درباره نقش علم در تولید قدرت می‌فرماید:

آنچه که در درجه اول در ایجاد قدرت ملی مهم است، به نظر من دو چیز است: یکی علم است، یکی ایمان. علم مایه قدرت است؛ هم امروز و هم در طول تاریخ. در آینده هم همین جور خواهد بود. این علم یک وقت منتهی به یک فناوری خواهد شد، یک وقت هم نخواهد شد. خود دانش مایه اقتدار است؛ ثروت آفرین است؛ قدرت نظامی آفرین است؛ قدرت سیاسی آفرین است. یک روایتی هست که می‌فرماید: «العلم سلطان» علم، قدرت است «من وجده صال به و من لم یجده صیل علیه»؛ یعنی مسئله، دو طرف دارد، اگر علم داشتید می‌توانید سخن برتر را بگویند، دست برتر را داشته باشید «صال»؛ یعنی این، اگر نداشتید، حالت میانه ندارد؛ «صیل علیه» پس کسی که علم دارد، او دست برتر را بر روی شما خواهد داشت؛ در مقدرات شما دخالت می‌کند؛ در سرنوشت شما دخالت می‌کند. گنجینه معارف اسلامی پر است از این حرفها؛ بنابراین باید روی علم تکیه کرد. (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار وزیر علوم و استادان دانشگاه ۸۸/۱۱/۱۳).

در سند چشم‌انداز نیز تأکید بر برخوردار بودن از دانش پیشرفته، توانایی در تولید علم و فناوری، متکی بودن بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی می‌باشد.

نهاد خانواده

یکی از امتیازات و افتخارات ادیان آسمانی به خصوص اسلام، توجه جدی آنها به خانواده است. ادیان الهی خانواده را نهادی مقدس و محترم شناخته‌اند. از این رو، توجه جدی به استحکام خانواده از ضروریات اجتناب‌ناپذیر و معیاری برای سنجش تمدنیافتگی مادی و معنوی ملت‌هاست. حفظ استحکام در زندگی زناشویی همسران تحت تأثیر عوامل متعدد و متنوع روانی، عقیدتی، اخلاقی، شناختی، عاطفی، اجتماعی و اقتصادی است که چنانچه این عوامل نادیده گرفته شود، رضایت‌مندی کامل از زندگی زناشویی حاصل نمی‌شود و خانواده با چالش‌های جدی روبرو خواهد شد.

خانواده در طول تاریخ و در تمامی جوامع، به عنوان اصلی‌ترین نهاد اجتماعی، زیربنای جوامع و منشأ فرهنگها، تمدنها و تاریخ بشر شناخته شده است. اسلام به عنوان مکتبی انسان‌ساز بیشترین عنایت را به تکریم و تعالی خانواده داشته و این نهاد مقدس را

کانون تربیت و مهد مودت و رحمت می‌شمرد. سعادت و شقاوت جامعه انسانی نیز در دیدگاه اسلامی منوط به صلاح و فساد بنای خانواده است.

هدف از تشکیل خانواده تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان، از جمله دستیابی به سکون و آرامش است. دستیابی به اهداف والای مکتب اسلام و حفظ و حراست دقیق و مستمر از آن، نیازمند توجه جدی به خانواده و پیاده کردن قوانین مربوط به آن در جامعه است. پرداختن به این بنای مقدس و بنیادین و حمایت و هدایت آن به جایگاه واقعی و متعالی‌اش، همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی و غفلت از آن موجب دور شدن بشر از حیات حقیقی و سقوط به ورطه و ضلالت بوده است (تقوی، ۱۳۸۴: ۳۵).

خانواده یگانه سازمان اجتماعی است که با اعضای خود با عشق، تحمل و مراقبتی بسیار بیش از آنچه ممکن است از دیگران دریافت کنند، برخوردار می‌کند. نفس تشکیل خانواده، بطور طبیعی یک نیروی همبستگی اجتماعی جهت احسان و مراقبت پدید می‌آورد که سبب تعالی خود خانواده می‌شود.

در این زمینه در بند ۱۴ سیاستهای برنامه چهارم توسعه در قالب سند چشم‌انداز چنین آمده است: تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و در صحنه‌های اجتماعی و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه عرصه‌ها و توجه ویژه به نقش سازنده آنان (سند چشم‌انداز ۲۰ ساله).

یکی از مفاهیمی که ارتباط تنگاتنگ با مفهوم سرمایه نرم اجتماعی دارد، منابع نرم قدرت است. ما معتقدیم که خداوند متعال منبع اصلی همه قدرتهاست. ذیل این قدرت، هیچ قدرتی را تاب عرض اندام نیست و همه قدرتهای مادی و معنوی ذیل اراده او و به اذن او شکل گرفته‌اند. برای مفهوم قدرت دو بعد مادی و غیرمادی متصور است. این ابعاد که عوامل اصلی و یا مؤلفه‌های قدرت را به وجود می‌آورند، منابع اولیه قدرت محسوب می‌شوند. که منشأ و مبدأ تولید قدرت نیز به شمار می‌روند. خداوند سفارش به تهیه و تدارک هر دو نوع قوای مادی و معنوی کرده است. خداوند در قرآن کریم همواره مسلمانان برای مقابله با مستکبران هوشیار نموده و چنین فرموده است:

« وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْحَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَ
آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَ
أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ» (انفال/ ۶۰)

و تا می توانید قدرت و نیرو آماده و مهیا کنید، از آلات جنگی و اسبان سواری برای تهدید دشمنان خدا، و دشمنان خودتان و بر قوم دیگری که شما بر دشمنی آنها مطلع نیستند و خدا به آنها آگاه است و آنچه در راه خدا صرف می کنید، خدا به شما عوض خواهد داد و هرگز به شما ظلم نخواهد کرد. (گروه مطالعاتی جنگ نرم، ۱۳۸۸)

در همه حوزه‌ها با مفهوم منابع مواجه هستیم. مفهوم منابع در حوزه اجتماعی تا حدودی با تعابیر مورد نظر ما موافق است. سود مند و مفید بودن، نخستین ویژگی اساسی یک منبع به شمار می‌رود.

دومین ویژگی مهم منابع تعیین ارزشها است این ارزش در حوزه‌های مختلف تفاوت دارد (فراهانی فر، ۱۳۸۹: ۲۲).

در این باره دکتر عصارین نژاد معتقد است که منابع نرم عبارت است از کلیه ظرفیتهای و ارزشهای بنیادین یک ملت که می‌تواند مرجع رفتاری و فرهنگ عملی رایج و مشروع قرار گرفته و ذاتاً جذابیت فکری و کارکردی را در خود دارا می‌باشد. (عصارین نژاد، ۱۳۸۹).

اهم شاخصهای منابع قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در سند چشم‌انداز عبارتند از (همان):

- * هویت اسلامی
- * اتکاء الهی
- * پیوستگی مردم و حکومت
- * مردمی بودن حکومت
- * مردم‌سالاری دینی

در ادامه به تشریح این شاخصها می‌پردازیم:

هویت اسلامی

هویت^۱ هر چند مفهومی جدید است و در مطالعات جامعه‌شناختی دو سده اخیر به یکی از مباحث مهم جامعه‌شناسی تبدیل شده است، اما بحثی ریشه‌دار در تاریخ بشری است و

1. identity

ادیان، مکاتب و اندیشمندان بسیاری در صدد پاسخ بدان برآمده اند. هویت در بردارنده دو بعد متناقض ناست که یکی بعد همسانی و دیگری بعد تمایز است. به این ترتیب به مفهوم شباهت از دو زاویه مختلف راه می یابد و مفهوم هویت بطور همزمان میان افراد یا اشیا دو نسبت محتمل برقرار می سازد (جنکینز، ۱۳۸۱: ۵).

هویت اسلامی انقلاب برآمده از ارزشها و اصول اعتقادی اسلام است. برای تعریف دقیق آن و چگونگی عملکرد انقلاب اسلامی در احیای آن در جهان اسلام ما نیازمند تعریف دقیق از هویت هستیم.

مانوئل کاستلز معتقد است: «هویت سرچشمه معنا و تجربه برای مردم است...» برداشت من از هویت، در صورتی که سخن از کنشگران اجتماعی باشد، عبارت است از فرایند معناسازی براساس یک ویژگی فرهنگی یا مجموعه به هم پیوسته ای از ویژگیهای فرهنگی که بر منابع معنایی دیگر اولویت داده می شود. (کاستلز، ۱۳۸۰: ۲۲)

در دائرةالمعارف علوم اجتماعی هویت چنین تعریف شده است: «هویت اجتماعی در کلی ترین مفهوم آن به خودآگاهی یک شخص در ارتباط با دیگری اشاره دارد.» ریشه و خاستگاه هویت اسلامی را باید در معنایی جستجو کرد که شخص خود را با پیوندزدن به پیام آسمانی اسلام تعریف می کند. برای یافتن چنین تعریفی از هویت اسلامی می باید چگونگی شکل گیری نخستین جامعه اسلامی را در صدر اسلام جستجو کرد. جامعه اسلامی با نزول دعوت الهی و آغاز بعثت در سال ۱۳ قبل از هجرت آغاز گردید. اجتماع کوچک سه نفری پیامبر گرامی اسلام (ص) و دو پیرو نخستین وی، علی (ع) و خدیجه (س)، در هنگام نماز جماعت در کنار کعبه، اولین تجلی هویت اسلامی در مکه بود.

بحران هویت یکی از مشکلات جدی انسان در جهان معاصر و بویژه برای جوامع جهان سوم و به خصوص ممالک اسلامی است. آیه زیر از قرآن کریم نیز بر این نکته اشاره می فرماید که سیمای ظاهری می تواند بیانگر هویت و درون صاحب آن سیما باشد: «و يعرف المجرمون بسیماهم...» (رحمن / ۴۱)؛ بدکاران به سیمایشان شناخته می شوند...؛ بنابراین می توان گفت که یکی از راههای احراز هویت و در نتیجه تمدن مسلمین استحاله سیمای عمومی مسلمانان به سمت سیمایی متمایز از سیمای غیرمسلمان است؛ اما اساسی ترین چالش را برای فرهنگ و هویت اسلامی می بایست در تهاجم فراگیر و همه جانبه غرب مدرن به جهان

اسلام جستجو کرد. برخلاف مهاجمان پیشین، غریبان هرگز همچون مغولان نوآموزان مستعدی برای فرهنگ و تمدن اسلامی نبودند، بلکه اساس فرهنگ و تمدن اسلامی را به چالش کشیدند. برخی به درستی بر ویژگی دو چالش معاصر برای فرهنگ و تمدن اسلامی اشاره کرده‌اند. این دو چالش خطر به انحطاط کشاندن تمدن اسلامی و نیز تهاجم فراگیر دنیای غرب مدرن به جهان اسلامی است.

پیروزی انقلاب اسلامی عملاً زمینه‌ساز احیای هویت اسلامی در دیگر نقاط جهان اسلام گردید و از این حیث شاهد شیوع و گسترش حرکت اسلام‌گرایی در جهان بوده ایم. عمیقترین تأثیر انقلاب اسلامی را می‌بایست بر اساس تحلیل گفتمانی به چالش کشیدن مرکزیت و سیطره غرب مدرن دانست که در نهایت با احیای هویت اسلامی موجب شکست گونه‌های بومی مدرنیسم غربی گردید و باعث رشد معنویت‌گرایی، افزایش گرایش و دلبستگی مردم به معنویات و توسعه فرهنگ دینی در کشورهای اسلامی، همزمان با گسترش موج اسلام‌خواهی و اسلام‌گرایی و احیا و نهادینه‌سازی ارزشهای معنوی و اسلامی، موجب اعطای هویت اخلاقی، معرفتی و معنوی به جوامع مسلمان گردید (دهشیری، ۱۳۷۷: ۱۳-۱۰).

امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) درباره شاخصهای هویت اسلامی چنین می‌فرماید: برای برخورد با این انحراف، می‌شود با برجسته کردن مرزهای اعتقادی و فکری و سیاسی، جلوی این انحراف را گرفت. شاخصهای هویت اسلامی بایستی معلوم باشد: شاخص عدالت‌طلبی، شاخص ساده‌زیستی مسئولان، شاخص کار و تلاش مخلصانه، شاخص طلب و پویائی علمی بی‌وقفه، شاخص ایستادگی قاطع در مقابل طمع‌ورزی و سلطه بیگانگان، شاخص دفاع از حقوق ملی. از حقوق ملت، دفاع شجاعانه کردن یک شاخص است... (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در دیدار با اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت ۱۳۸۷/۰۹/۲۴).

در سند چشم‌انداز نیز بر حفظ هویت اسلامی - ایرانی و حراست از میراث فرهنگی و نیز تقویت هویت اسلامی و ایرانی ایرانیان خارج از کشور، کمک به ترویج زبان فارسی در میان آنان، حمایت از حقوق آنان و تسهیل مشارکت آنان در توسعه ملی تأکید شده است.

اتکاء الهی

برای پیروان ادیان الهی، بویژه معتقدان به اسلام ناب محمدی^(ص) عظیم‌ترین منبع قدرت مومنان، تکیه بر عنایات الهی و این باور است که در مسیر مبارزه و حرکت علیه طاغوت و طاغوتیان، رهپویان راه خدا مورد حمایت خداوند و قدرت لایزال او قرار دارند (محمدی، ۱۳۸۷: ۱۱)

امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) در این زمینه می‌فرماید: بدانیم که خدای متعال پشتیبان مردمی است که با ایمان به او حرکت میکنند و اقدام و اعمال قدرت انسانی و نیروی خود را در یک هدفی بکار می‌اندازند. خدای متعال یقیناً آن کسانی را که در راه اهداف الهی اقدام کنند، کمک میکند. ما آنچه‌هایی که شکست خوردیم، آنجائی که خدا به ما کمک نکرده است، به خاطر این بوده‌است که کار درست را انجام ندادیم؛ سهم خودمان را نیاوردیم. اگر سهم خودمان را به میدان بیاوریم، خدای متعال هم کمک خواهد کرد. می‌فرماید «اوفوا بعهدی اوف بعهدکم»؛ شما به پیمانی که با من دارید، عمل و وفا کنید، من هم به آن پیمان عمل می‌کنم؛ طرفینی است. خدای متعال که مالک جان و واهب همه مواهب به ماست، با ما قرارداد دوجانبه بسته است. شما عمل کنید، ما هم عمل می‌کنیم؛ یعنی خدای متعال این وعده را داده‌است. ما اگر به وظیفه خودمان عمل نکردیم، نمی‌توانیم کمک الهی را انتظار داشته باشیم (بیانات مقام رهبری در دیدار با جمعی از مردم آذربایجان شرقی ۸۷/۱۱/۲۷).

دربخش سیاستهای فرهنگی برنامه چهارم توسعه در قالب سند چشم‌انداز تأکید بر اعتلا و عمق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی بر پایه قرآن و مکتب اهل بیت (ع) شده است.

پیوستگی مردم و حکومت

در دین اسلام بعد از بحث نوع و محتوای حکومت که عمدتاً از آن تحت عنوان «اسلامی بودن حکومت» یاد می‌شود براساس مقتضیات به شکل حکومت می‌رسیم؛ برای مثال شکل حکومت در زمان خلفای راشدین «نظام حکومتی خلافت» یا به اختصار «خلافت» است. این است که می‌بینیم امام خمینی^(ره) نیز در تعابیر خود و بیان دیدگاه خود در باب حکومت ابتدا از تعبیر «حکومت اسلامی» استفاده می‌کند ولی بعدها و در زمان تأسیس یا در آستانه

تأسیس و یا بعد از تأسیس حکومت نوع خاصی از آن یعنی «جمهوری اسلامی» را مورد توجه قرار می‌دهد. پس در اندیشه امام خمینی^(ره) حکومت اسلامی بیانگر نوع و محتوای حکومت و جمهوری اسلامی نیز نوع خاصی از حکومت اسلامی تلقی می‌گردد و تا حدودی به شکل حکومت نزدیک می‌شود؛ همچنین بر اساس تعابیر امام خمینی^(ره) باز جمهوری اسلامی شکل حکومت نیست؛ بلکه ایشان شکل حکومت را تابع شرایط و مقتضیات و خواست مردم می‌داند:

ما خواهان استقرار یک جمهوری اسلامی هستیم و آن حکومتی است متکی به آراء عمومی. شکل نهایی حکومت با توجه به شرایط و مقتضیات کنونی جامعه ما توسط خود مردم تعیین خواهد شد. (امام خمینی^(ره)، ۱۳۷۴: ۲۶)

این بیان نشان می‌دهد که در نظر امام اولاً آنچه اهمیت دارد نوع و محتوا و ماهیت حکومت اسلامی، نه شکل آن و ثانیاً «جمهوری اسلامی» نه یک شکل خاص حکومتی که بیانگر (نوعی خاص) از حکومت اسلامی است؛ نوعی که متکی به آرای عمومی مردم مسلمان ایران است

در باره پیوستگی مردم و حکومت، رهبر معظم انقلاب چنین می‌فرماید:

مردمی بودن حکومت، یعنی نقش دادن به مردم در حکومت، یعنی مردم در اداره حکومت و تشکیل حکومت و تعیین حاکم و در تعیین رژیم حکومتی و سیاسی نقش دارند. اگر یک حکومت ادعا کند که مردمی است، باید به معنای اول هم مردمی باشد، یعنی مردم در این حکومت دارای نقش باشند و هم در تعیین حاکم. در حکومت اسلام، مردم در تعیین شخص حاکم دارای نقش و تأثیرند... (بیانات مقام رهبری در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ۱۳۸۰/۳/۲۰).

تنظیم سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی گام بلندی در راستای ایجاد چارچوب مشترک و تعیین جهت‌گیری امکانات و منابع کشور برای تحقق اهداف ملی است. در افق چشم‌انداز ۲۰ ساله، جامعه ایرانی علاوه بر برخورداری از دهها ویژگی ممتاز که در پرتو ایمان و توکل به عزم ملی و کوشش برنامه‌ریزی شده و مدبرانه جمعی بدان دست خواهد یافت، به عنوان جامعه‌ای «امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت»، معرفی شده است. (صادقی، ۱۳۸۸: ۱۸)

مردمی بودن حکومت

مردمی بودن در اصل به معنای این است که حکومت به لحاظ شکل گیری و ایجاد بر آرا و نظر و خواست مردم بنا شده باشد و لذا دارای مشروعیت و مقبولیت مردمی باشد، همچنین از لحاظ ادامه و استمرار باید بر اعتماد مردم استوار گردد. حکومت مردمی به لحاظ اهداف و کارویژه‌ها نیز باید در خدمت مردم باشد و تأمین مصلحت عمومی را در سرلوحه برنامه ها، کارها، اقدامات و عملکرد خود قرار دهد. بنابراین مردمی بودن حکومت هم در بقا و استمرار است، هم در اهداف و مقاصد و هم در کارکرد و مسئولیتها.

از دیدگاه حضرت امام خمینی^(ره) مهمترین وظیفه یک حکومت مطلوب این است که خود را خادم جامعه بداند و در راه تأمین نیازهای اجتماعی مردم بکوشد، نه اینکه به فکر تأمین منافع خود باشد. از منظر آن بزرگوار، حکومت وسیله و ابزار است برای تأمین نیازهای مردم و خدمت به آنان، تربیت و هدایت آنان و تحقق عدالت و رساندن آدمیان به سعادت باقی و پایدار. بنابراین افراد زمامدار نیز خود وسیله و ابزاری هستند در خدمت جامعه و مردم. این موضوع را امام بارها و بارها در آثار و بیانات خود مورد توجه قرار داده است: ائمه و فقهای عادل موظفند که از نظام و تشکیلات حکومتی برای اجرای احکام الهی و برقراری نظام عادلانه اسلام و خدمت به مردم استفاده کنند. صرف حکومت برای آنان جز رنج و زحمت چیزی ندارد. منتهی چه بکنند؟ مأمورند انجام وظیفه کنند. موضوع ولایت فقیه مأموریت و انجام وظیفه است (امام خمینی^(ره): ۱۳۷۳: ۷۰۷).

در این باره مقام معظم رهبری می‌فرمایند:

«جمهوری اسلامی هم بر این دو پایه استوار است: یکی جمهوری، یعنی آحاد مردم و جمعیت کشور آنها هستند که امر اداره کشور و تشکیلات دولتی و مدیریت کشور را تعیین می‌کنند و دیگری اسلام، یعنی این حرکت مردم بر پایه تفکر اسلام و شریعت اسلامی است... در چنین کشوری اگر حکومتی مردمی است، پس اسلامی هم است... مقام معظم رهبری، روزنامه جمهوری اسلامی، ۸۰/۵/۱۳».

مردمی بودن حکومت، یعنی نقش دادن به مردم در حکومت، یعنی مردم در اداره حکومت و تشکیل حکومت و تعیین حاکم و در تعیین رژیم حکومتی و سیاسی نقش دارند. اگر یک حکومت ادعا کند که مردمی است، باید به معنای اول هم مردمی باشد، یعنی مردم در

این حکومت دارای نقش باشند و هم در تعیین حاکم. در حکومت اسلام، مردم در تعیین شخص حاکم دارای نقش و تأثیرند». (بیانات رهبر در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ۱۳۸۰/۳/۲۰). این فرمایشات دقیقاً همان چیزی است که در سند چشم‌انداز به آن تأکید شده است.

مردم سالاری دینی

برای درک بهتر تعریف مردم‌سالاری، لازم است تعریف کوتاهی از دین داشته باشیم. دین عبارتست از: «مجموعه گزاره‌ها و آموزه‌های دستوری و ارزشی (بایدها و نبایدها، شایدها و نشایدها) سازواره‌ای که درباره تبیین هستی و تنظیم مناسبات آدمی از سوی هستی‌پرداز، از رهگذر وحی نبوی و هدایت فطری و عقلانی برای تمهید کمال و تأمین سعادت بشر است» (رشاد، ۱۳۷۷: ۲۰).

مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش در یک نظام مردم‌سالاری دینی، امری اساسی است؛ زیرا خداوند حاکم بر هستی، انسان را بر سرنوشت خویش حاکم کرده است. از این رو، امور کشور در چنین نظامی، تنها به اتکای آرای عمومی مردم مسلمان اداره می‌شود. اراده عمومی در فرآیند انتخابات و با انتخاب مستقیم و غیرمستقیم رهبری، رئیس‌جمهوری، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراهای اسلامی و... تحقق می‌یابد و هیچ‌کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا آن را در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد (قانون اساسی، اصول ۳ و ۶). این واژه، نخستین بار طی سالهای اخیر از سوی امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) برای توصیف و تبیین نظام جمهوری اسلامی بکار رفت؛ ایشان می‌فرمایند:

بی‌شک یکی از مهم‌ترین و مردمی‌ترین انقلابهای جهان در طول تاریخ، انقلاب اسلامی ایران است. ویژگی خاص انقلاب اسلامی ایران، اسلامی بودن آن است. اسلامی بودن ماهیت نهضت و روند مبارزه مردم از ابتدا تا پیروزی به رهبری یک مرجع دینی در شعارهای مردم تبلور می‌یافت. از این رو، پس از پیروزی انقلاب، نظامی با عنوان «جمهوری اسلامی» تشکیل شد. در این زمینه امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) می‌فرمایند: اساس و پایه این نظام، اسلام و مردم هستند؛ یعنی ماهیت نظام، اسلامی و شکل آن جمهوری است که از آن به

«مردم سالاری دینی» تعبیر می شود. به عبارت دیگر، اراده و رأی مردم در چارچوب شرع مقدس معنا پیدا می کند، نه خارج (بیانات رهبر معظم انقلاب در اجتماع بزرگ زائران و مجاوران حرم مطهر ۸۷/۱/۱).

به نظر می رسد تبیین امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) درباره مردم سالاری دینی تکمیل کننده بحث باشد:

«در چنین نظام اسلامی؛ یعنی مردم سالاری دینی، مردم انتخاب می کنند، تصمیم می گیرند و سرنوشت اداره کشور را به وسیله منتخبان خودشان در اختیار دارند؛ اما این خواست و اراده مردم در سایه هدایت الهی است و هرگز به بیرون جاده صلاح و فلاح راه نمی برد و از صراط مستقیم خارج نمی شود...»

بنابراین در جامعه‌ای که مردم آن جامعه اعتقاد به خدا دارند، حکومت آن جامعه باید حکومت مکتبی باشد؛ یعنی حکومت اسلامی و شریعت اسلامی. احکام و مقررات اسلامی باید بر زندگی مردم حکومت کند و به عنوان اجرا کننده این احکام در جامعه، آن کس از همه مناسب تر و شایسته تر است که دارای دو صفت بارز و اصلی یعنی فقاہت و عدالت است که یکی از ویژگیهای سند چشم انداز نیز برقراری عدالت در جامعه با خصوصیت مردم سالاری دینی است.

قدرت نرم^۱

برای تعریف قدرت نرم، باید ابتدا به تعریف واژه «قدرت» پرداخت. برخی اعتقاد دارند قدرت، توانایی و ظرفیت انجام کارها است. به نظر گروهی قدرت، توانایی کسب نتایج دلخواه است. به زعم بعضی افراد نیز قدرت، تأثیر گذاری بر رفتار دیگران است به نحوی که آنچه می خواهیم، اتفاق بیفتد (گلشن پژوه، ۱۳۸۷: ۲۱).

در تعریفی دیگر، قدرت، توانایی دارنده آن است برای واداشتن دیگران به تسلیم در برابر خواست خود، به هر شکلی. اقتدار^۲ نیز قدرتی است که مشروعیت آن براساس سنت یا قانون پذیرفته شده است (آشوری، ۱۳۸۵: ۲۴۷).

1. Soft power
 2. Authority

در شرح و بسط مفهوم قدرت نرم می‌توان به این تعریف نیز اشاره نمود: «قدرت نرم، عبارتست از توانایی شکل دادن به ترجیحات دیگران، این توانایی می‌تواند در دو جهت یکی تقویت عزم و اراده ملی در راستای تامین امنیت ملی نظام و دوم در راستای گسترش و صدور اراده نظام با تایید افکار عمومی در یک محیط خاص، منطقه‌ای و بین‌المللی بکار گرفته شود.» (ره‌پیک، ۱۳۷۸: ۱۰۶)

مشخصه‌های قدرت نرم: قدرت نرم یکی از اشکال مهم قدرت و دارای ویژگیهای زیر، آرام، بادوام، پراکنده، قابل صرف، قابل بازتولید، غالباً غیرمستقیم، کندتر از قدرت سخت، خارج از کنترل دولتها، و دشوارتر از قدرت سخت. (افتخاری، ۱۳۸۷: ۲۶۴)

دکتر عساریان نژاد معتقد است که قدرت نرم عبارتست از توانایی شکل دادن به باورها و ارزشهای دیگران، به گونه‌ای که افراد و آحاد جامعه براساس بیشترین سطح رغبت و تمکین درونی نیات راهبردی رهبران خود را دنبال و عمل به آن را از اولویتهای رفتاری خود قرار دهند (عساریان نژاد، ۱۳۸۹).

اهم شاخصهای منابع قدرت نرم در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران عبارتند از (همان):

- * دانش پیشرفته
- * تعامل مثبت و اثرگذاری
- * منابع انسانی مسئولیت‌پذیر
- * عمل انقلابی و وجدان پایه
- * جامعه مومن و انضباط‌پذیر
- * تأثیرگذار و مؤثر در جهان اسلام
- * اشتغال و پرکاری
- * پیشرفت کارآمد

در اینجا به تشریح تعدادی از شاخصهای مهم این مؤلفه می‌پردازیم.

دانش پیشرفته

در این زمینه تنها اکتفاء می‌کنیم به بیانات امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) که می‌فرماید:

مقصود ما از پیشرفت چیست؟ پیشرفت در یک جهت محض نیست. مقصود از پیشرفت، پیشرفت همه جانبه است. از همه ابعاد در کشور، این ملت، شایسته و سزاوار پیشرفت است؛ پیشرفت در تولید ثروت ملی، پیشرفت در دانش و فناوری، پیشرفت در اقتدار ملی و عزت بین‌المللی، پیشرفت در اخلاق و در معنویت، پیشرفت در امنیت کشور - هم امنیت اجتماعی، هم امنیت اخلاقی برای مردم - پیشرفت در ارتقای بهره‌وری. ارتقای بهره‌وری معنایش این است که ما بتوانیم از آنچه که داریم، بهترین استفاده را بکنیم. از نفت موجود، از گاز موجود، از کارخانه موجود، از راه موجود و از آنچه که در اختیار هست، بیشترین بهترین استفاده را بکنیم. در همه این زمینه‌ها باید پیشرفت بشود. البته با حرف نمی‌شود، با الفاظ نمی‌توان کاری انجام داد، نوشتن این چیزها روی کاغذ اثری ندارد؛ تحرک و برنامه‌ریزی لازم دارد... (بیانات رهبر در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی ۸۸/۱/۱).

بطور کلی چشم‌انداز ۱۴۰۴ بعنوان یک آرمان ملی در پی رسیدن به جامعه‌ای توسعه‌یافته، امن، مقتدر، دانش‌بنیان و دارای تعامل سازنده با جهان است.

تعامل مثبت و اثرگذاری

سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، محیط‌های تعاملی نظام جمهوری اسلامی را در چهار سطح ملی (داخلی)، منطقه‌ای، جهان اسلامی و عرصه بین‌المللی در نظر گرفته است.

این سند با پذیرش مدل تحلیلی و آینده‌شناختی منظومه‌ای، کد راهبردی اصلی نظام را کد منطقه‌ای در نظر گرفته و ایران را در افق ۱۴۰۴ ه.ش یک قدرت برتر و منطقه‌های محور در حوزه جنوب غرب آسیا شامل خاورمیانه، قفقاز و آسیای مرکزی تصویر کرده است. و ضمن نفی سلطه جهانی امریکا و زیاده‌طلبی‌های قدرتهای فرامنطقه‌ای اتحادیه اروپایی و جانبداری از نظم چند قطبی یا چند منظومه‌ای، برای هر یک از سطوح چهارگانه محیط‌های تعاملی زیر نیز کد راهبردی مشخصی را تعریف و اعلام کرده است.

براین اساس، کدهای راهبردی سند برای هر یک از سطوح چهارگانه محیط‌های تعاملی نظام عبارتند از:

در سطح ملی و داخلی، توسعه یافتگی با هویت اسلامی و انقلابی خود؛

در سطح منطقه‌ای و در میان کشورهای همسایه، دارای جایگاه نخست و محوری از نظر اقتصادی، علمی و فناوری؛

در سطح جهان اسلام، الگوبودن و الهام‌بخشی؛

در سطح بین‌المللی، دارای تعامل مثبت و اثرگذار (سند چشم انداز، ۱۳۸۳)

امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) نیز بروی تعامل تأکید داشته و در این باره می‌فرمایند:

این را بدانید که دستگاه اجرائی کشور در تعامل بسیار دشوار خود در دنیا، بر سر دوراهیایی قرار می‌گیرد که مجبور می‌شود مصالحی را در نظر بگیرد؛ چون اداره کشور و کار اجرایی، کار خیلی سختی است... به‌رحال، کار اداره کشور کار سختی است و البته مصلحت، هیچ اشکالی هم ندارد؛ ما به آنها ایراد نمی‌گیریم. البته حواسمان هم جمع است که آنها همیشه غرق در مصلحت نشوند و بنده با توجه به مسئولیتیم به این موضوع توجه می‌کنم (بیانات رهبر در دیدار جمعی از اعضای تشکلهای، کانونها، هیأت‌های مذهبی و شماری از نخبگان دانشجویی ۱۵/۰۸/۱۳۸۲).

با تحقق سند چشم‌انداز، راهبرد دو وجهی توسعه‌یافتگی و امنیت ملی در یک تعامل و همپوشانی تکاملی، حیات ایمن و مصون از آسیبها و تهدیدهای داخلی و خارجی را برای کشور ممکن خواهد ساخت و بی‌ثباتی سیاسی و ظهور دوباره گفتمانهای ساختارشکنانه و خارج از هنجارهای اسلامی - انقلابی تقریباً منتفی خواهد بود. و مجموعه این شرایط، بعنوان عامل پیش‌برنده با اثرگذاری کاملاً مثبت، روند تحقق رسالت و اهداف منطقه‌ای و جهانی انقلاب اسلامی را نیز به صورتی شتابان تسهیل خواهد کرد (فراهانی، ۱۳۸۶: ۴۵).

منابع انسانی مسئولیت‌پذیر

مردم همانطور که به دلایل سیاسی و اجتماعی شکل حکومت را انتخاب می‌کنند حق آن را دارند که محتوای حکومتشان را نیز به دلیل ایمان و اعتقادشان بر پایه اصول و آرمانهایی که به آن دل بسته‌اند، انتخاب نمایند؛ بنابراین از آنجا که اسلام برای مردم ایران ایمان و امری در نهایت قداست می‌باشد، آن را بعنوان نوع حکومتشان انتخاب کرده و پذیرفته‌اند، لذا در این زمینه مسئولیتی خطیر به عهده دارند.

در این زمینه امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) به مسئولان در رابطه با مسئولیت آنان در جهت تحقق اهداف چشم‌انداز چنین می‌فرماید: از امسال برنامه‌های پنج‌ساله براساس چشم‌انداز ۲۰ ساله تنظیم خواهد شد؛ بودجه‌ها بر آن اساس نوشته خواهد شد و تلاش مسئولان در این رویکرد قرار خواهد گرفت؛ بنابراین امسال، سال دو آغاز بسیار مهم است: هم مسئله انتخابات و هم شروع سند چشم‌انداز ۲۰ ساله. آنچه اهمیت دارد، این است که مسئولان به وظایف خود با چشم مسئولانه نگاه کنند و قوای سه‌گانه آنچه را که سند چشم‌انداز ۲۰ ساله بر عهده آنها گذاشته است، بار مسئولیت عظیمی برای آینده کشور بدانند... (بیانات رهبر در آغاز سال جدید ۱۳۸۴/۰۱/۰۱).

جامعه مؤمن و انضباط‌پذیر

در یک بررسی اجمالی می‌توان یکی از متغیرهای فرهنگی سند را ایجاد جامعه‌ای ایثارگر، مومن، و رضایتمند دانست؛ لذا چنین به نظر می‌رسد که ابلاغ سند چشم‌انداز ملی توسط امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) در آبان‌ماه سال ۱۳۸۲، نقطه عطفی در راهبری و ساماندهی حرکت کلی کشور در جهت اهداف متعالی انقلاب اسلامی گردید. چشم‌انداز ملی که به مثابه هدفی آرمانی و تحقق‌پذیر، انسجام‌بخش همه سیاستهای کلی است، هم‌اکنون افق پیش روی همه قوا، دستگاهها، نهادها و مردم عزیز کشورمان را در فضای ۲۰ سال آینده قرار گرفته است. درباره اهمیت نظم و انضباط امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) چنین می‌فرماید: روح خطرپذیری - که انصافاً جزو خلیات و خصال خوب اروپائی‌هاست - روح ابتکار، اقدام و انضباط، چیزهای بسیار لازمی است؛ در هر جامعه‌ای که اینها نباشد، پیشرفت حاصل نخواهد شد. اینها هم لازم است. ما اگر باید اینها را یاد بگیریم، یاد هم می‌گیریم؛ اگر هم در منابع خودمان باشد، باید آنها را فراگیریم و عمل کنیم. (بیانات رهبر در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت ۱۳۸۷/۹/۲۴).

در سند چشم‌انداز برای سازماندهی مدیریت جامعه‌ای مؤمن و منضبط و بررسی و نقش آن در شکل‌دهی کشور مورد توجه قرار گرفته و براساس چشم‌انداز می‌توان راه و شرایط تحقق و هدایت مسیر رسیدن به آن را نیز مشخص کرد.

تجزیه و تحلیل

ابلاغ سند چشم‌انداز ملی توسط امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) در آبان‌ماه سال ۱۳۸۲، نقطه‌عطفی در راهبری و ساماندهی حرکت کلی کشور در جهت اهداف متعالی انقلاب اسلامی فراهم آورد. این سند باید به مثابه روح در کالبد همه طرح‌ها و برنامه‌ها و تحولات کشور طوری عمل کند که در ۱۴۰۴ ایران کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه شود.

چشم‌انداز تصویری از ایران آرمانی آینده است که هویت اسلامی و انقلابی آن مورد تأیید امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) بوده است و باید از منابع قدرت دینی استفاده کرد تا به جامعه آرمانی برسیم. در این راستا شناخت جایگاه قدرت نرم در این سند ملی ضروری به نظر می‌رسد.

در واقع این سند باید به مثابه روح در کالبد همه طرح‌ها و برنامه‌ها و تحولات آموزشی کشور به گونه‌ای عمل کند که در سال ۱۴۰۴، ایران به کشوری توسعه‌یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه تبدیل شود و بتواند جامعه‌ای ایشارگر، مؤمن، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی تربیت کند. سند چشم‌انداز گامی نوین در طراحی و پیشبرد اهداف ملی بشمار می‌آید.

دستیابی به اهداف چشم‌انداز نیازمند شکل‌گیری جنبش تعالی‌ساز اجتماعی و نهضت همگانی است که بطورقطع قسمت عمده آن از جنس فعالیت‌های علمی و به زبان دیگر فعالیت‌های نرم‌افزاری است که موجب تحول اساسی در ماهیت قدرت گردیده، آن را به «قدرت نرم» تبدیل کرده است؛ زیرا هرگونه تغییر و پیشرفت در جوامع بشری لاجرم براساس دانایی محوری است.

لذا تحقق اهداف چشم انداز هم مستلزم جنبش نرم افزاری و تولید انبوه علم است؛ زیرا در افق ترسیم شده چشم انداز نیز ما در جایگاه رفیعی از علم و فناوری قرار خواهیم داشت. رهنمودهای امام خامنه‌ای (مد ظله العالی) در ابعاد سرمایه نرم چشم انداز که در زمینه سیاسی شامل کارآمدی عملی، خدمتگزاری، پیوستگی با مردم، حمایت از اقشار آسیب پذیر و مستضعفین در سطح جهان، تحرک بی وقفه، جهت دار بودن و حضور فعال در معاهدات و مجموعه‌ها و هسته‌های جهانی مورد نظر، در زمینه فرهنگی شامل تقویت روحیه ایمان و ایثار در مسئولان و مردم، تبیین مبانی ارزشی و قانون اساسی، در زمینه علمی مشتمل بر توسعه و تأکید بر نهضت آزاداندیشی، گسترش نرم افزاری و تولید علم و در زمینه مدیریت و برنامه ریزی، استفاده از رویکردهای بومی، پایداری عزت و افتخار در مدیریت ملی، ارجحیت بر اعمال نرم قدرت، کیفیت دادن به مدیریت ارزشی می باشد (سند چشم انداز) که توجه به این رهنمودها بسیار لازم و ضروری است.

در این سند توسعه بعنوان یکی از اهداف اصلی تعیین شده است و می توان دریافت که چشم انداز توسعه که نگرش نظام مند و سیستماتیک به تغییرات مطلوب اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور است، مبتنی بر آرمان‌هایی است که در افق ۲۰ ساله در قالب چهار برنامه میان مدت توسعه تحقق می یابد؛ لذا تحقق توسعه در شرایطی فراهم خواهد شد که با امنیت ملی در یک تعامل و همپوشانی باشد تا ایمن و مصون از آسیبها و تهدیدهای داخلی و خارجی باشد و مجموعه این شرایط، بعنوان عامل پیش برنده با اثرگذاری کاملاً مثبت، روند تحقق رسالت و اهداف منطقه‌ای و جهانی انقلاب اسلامی را نیز به صورتی شتابان تسهیل خواهد کرد؛ لذا هماهنگی بین برنامه‌های توسعه و انطباق آنها با اهداف سند چشم انداز ضروری است.

به بیان دیگر، بر مبنای این سند، توسعه علمی، اقتصادی و فناوری بعنوان «انتخاب استراتژیک» کشور تلقی شده است. انتخابی که تمامی منابع باید در جهت تحقق عینی آن بسیج شود. اما نکته اساسی آن است که چنین هدفی برای تحقق عینی نیازمند ترجمه به سیاستها و استراتژی‌های متناسب با ابعاد قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران است.

در این میان مدیریت کلان جامعه نقشی محوری بر عهده دارد. جهت‌دهی سیاستهای کلان، برنامه ریزی صحیح کوتاه مدت و بلندمدت، استفاده حداکثری از فرصتهای ملی و

بین‌المللی و پیگیری و ارزیابی مداوم برنامه‌ریزی‌ها و عملکردها در مسیر دستیابی به اهداف ترسیم‌شده و... همه از وظایف و توانمندیهای مدیریت کلان حکومتی است که از عهده دیگر نیروهای اجتماعی خارج است.

ویژگیهای آرمانی و تکالیف سند چشم‌انداز بلند مدت بودن آنهاست، ارزیابی راهبردی متناسب با آنها نیز باید در بلندمدت طراحی و تنظیم شود. ارزیابان و متولیان ارزیابی راهبردی، در دوره‌های کوتاه به ارزیابی و نظارت اقدام کنند، اما باید نتایج این ارزیابیها در افق بلندمدت ملاک تصمیم‌گیری قرار گیرد. نتایج کوتاه‌مدت را نباید دلیل موفقیت یا عدم توفیق قلمداد کرد؛ بلکه باید اثر آنها را در بلندمدت سنجید و مورد توجه قرارداد. در این گونه مواقع مدیران راهبردی بر این باورند که موفقیت‌های کوتاه‌مدت نباید آنان را بفریبد و همین‌طور اگر شکستی پیش آمد، نباید ناامید گردند، چه بسا شکست و عدم توفیق کوتاه‌مدت آنان لازمه موفقیت درازمدت باشد ولی توفیق امروز شاید دلیل توفیقات فردا نباشد؛ لذا تأکید می‌شود متولیان بررسیها و مطالعات نظارت راهبردی باید سلسله مسائل را با پیوستگی و اتصال آنها به هم در یک نقشه به هم بافته و منسجم مورد امعان نظر قرار دهند. و از داوریهای شتاب‌زده و مقطعی، بدون توجه به حلقه پیوند مسایل باهم و تعامل موارد با یکدیگر در درازمدت، پرهیز نمایند (الوانی ۱۳۸۹: ۵).

در عرصه ترویج فرهنگ در سند چشم‌انداز محوریت برنامه‌ها باید مردم باشند. در واقع، وظیفه اساسی نهادهای دینی باید مردمی کردن کلیه برنامه‌ها و حمایت حداکثری از حضور مردم در برنامه باشد.

نتیجه‌گیری

درسند چشم‌انداز بر «هویت اجتماعی» بعنوان یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های تربیتی و فرهنگی تأکید شده است. در متن سند آمده است ایران کشوری توسعه‌یافته است... با هویت اسلامی و انقلابی. از آنجا که قسمتی از این هویت بخشی در نظام آموزشی صورت می‌گیرد، ضروری است بین هویت‌های سه‌گانه اسلامی، ایرانی و انقلابی بعنوان سه مؤلفه هویتی تشکیل‌دهنده جوهره فرهنگی سند چشم‌انداز نگریسته شود؛ زیرا غفلت از این امر

می‌تواند از سه هویت مکمل ایرانی، اسلامی و انقلابی، سه هویت متعارض پدید آورد که بخش قابل توجهی از سرمایه‌های فرهنگی را برباد دهد و در نتیجه موجب تضعیف مؤلفه‌های نرم در این سند ملی خواهد شد. از منظر منطق پویش در ادبیات قدرت نرم، براساس روندهای جاری قابل مشاهده و پیش‌بینی‌های بعمل آمده در سند چشم‌انداز، در صورت تحقق این سند، در افق ۱۴۰۴ هجری ایران بعنوان یک قدرت دویبعدی از توان تصاعدی (به صورت عمودی و افقی) برخوردار خواهد شد و ضمن تبدیل شدن به قدرت سه‌بعدی فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و عبور از مرزهای توسعه‌یافتگی بومی و درون‌زاد، ضمن برخورداری از ثبات و امنیت پایدار، از توانایی اعتدالی متوازن و مستمر و تعامل سازنده و تأثیرگذار با بلوک‌های مختلف قدرت نیز برخوردار خواهد شد.

در نهایت می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت هرگاه به مؤلفه‌ها و منابع قدرت نرم در هر سند چشم‌انداز توجه کافی صورت پذیرد، آن سند محقق خواهد شد. با توجه به اینکه در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران به صراحت قدرت نرم ذکر نشده است ولی از منبع، سرمایه و قدرت نرم موجود استفاده کافی شده است، سند از این لحاظ دارای مطلوبیت مناسب است.

لذا برای تحقق سند چشم‌انداز و دستیابی به اهداف آن در بعد سرمایه نرم اجتماعی می‌بایست:

۱. هر یک از مؤلفه‌های نرم سند چشم‌انداز (قدرت نرم، سرمایه نرم اجتماعی و منابع نرم آن)، دارای زیر مؤلفه‌هایی هستند که لازم است جهت تحقق، این موارد به صورت مدون و زمان‌بندی شده در اختیار سازمانهای ذی‌ربط قرار گیرند تا مسئولیت هر سازمان در این زمینه، مشخص و امکان ارزیابی آن را فراهم آورد.

۲. کارگزاران و مسئولان کشور باید یک تلاش گسترده و عظیمی را پیش بگیرند که این

امر بدون یک بسیج و عزم و اراده ملی و برنامه‌ریزی عمیق و حساب‌شده امکان‌پذیر نیست.

۳. برای تحقق این بسیج ملی، دولت و ملت باید به یک جهاد فرهنگی و اقتصادی

دست‌زده و خود را تجهیز کنند.

۴. باید مصالح فرهنگی بر تمام مصالح سیاسی، اجتماعی، اقتصادی سند چشم‌انداز حاکم شود و به تعبیر دیگر الگوی توسعه و پیشرفت اجتماعی باید با مصالح فرهنگی سازگار باشد و قوانین و مصالح اجتماعی با عنایت به مصالح فرهنگی تعریف و تدوین شوند.

۵. درسند چشم‌انداز به «هویت اجتماعی» به عنوان یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های تربیتی و فرهنگی، تأکید شده است. در متن سند آمده است: ایران کشوری توسعه‌یافته است ... با هویت اسلامی و انقلابی. ضروری است به هویت‌های سه‌گانه اسلامی، ایرانی و انقلابی بعنوان سه مؤلفه هویتی تشکیل دهنده جوهره فرهنگی سند چشم‌انداز نگریسته شود؛ زیرا غفلت از این امر می‌تواند از سه هویت مکمل ایرانی، اسلامی و انقلابی، سه هویت متعارض پدید آورد که قادر است بخش قابل توجه‌ای از سرمایه‌های فرهنگی کشور را برباد دهد.

در پایان پیشنهادت راهبردی ذیل ارائه می‌شود

(الف) استفاده از مؤلفه اقتدار رهبری در ابعاد داخلی و خارجی بعنوان بزرگ‌ترین دستاورد انقلاب اسلامی و سرمایه نرم اجتماعی در جهت پیشبرد اهداف و سیاست‌های کلی سند چشم‌انداز در عرصه اجتماعی.

(ب) اهتمام جدی به مسئله برنامه‌ریزی منابع و سرمایه‌گذاری نرم و فعال‌سازی آن در جامعه اسلامی.

(ج) تقویت هرچه بیشتر زمینه‌ها و کاربرد مطالعات نرم راهبردی در زمینه سرمایه نرم اجتماعی.

(د) واخوانی و بازتعریف قدرت نرم، متناسب با تغییرات و تلاطم‌های محیطی و فرهنگی اجتماع و هماهنگی با الزامات سند چشم‌انداز ۲۰ ساله نظام.

(ه) تقویت امنیت نرم جامعه در جهت تأمین منافع ملی، اعم از امنیت فرهنگی، شغلی، اجتماعی و اقتصادی در سند فوق.

(و) مشارکت پویا و فعال در جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم.

(ز) سرمایه‌گذاری جدی بر جنبه‌های پویش و پایش نرم‌افزاری قدرت نرم و سرمایه اجتماعی یادگار از انقلاب اسلامی.

(ح) تقویت هویت ملی و هنجارها و ارزشهای نرم، حاکم بر اجتماع درسند چشم‌انداز.

ط) بسیج افکار عمومی سرمایه نرم اجتماعی برای حمایت از سیاستهای کلی سند چشم‌انداز ۲۰ ساله.

منابع

- آشوری، داریوش (۱۳۸۵)، *دانشنامه سیاسی*، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات مروارید.
- خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۴)، *کشف اسرار*، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۳)، *ولایت فقیه*، چاپ اول، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۴)، *صحیفه نور*، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تابستان ۷۴، چاپ اول، ج ۲.
- الوانی، مهدی (پائیز ۱۳۸۹)، «سخن فصل»، *فصلنامه مطالعات دفاعی - استراتژیک نشریه علمی - پژوهشی دانشگاه عالی دفاع ملی ستاد کل نیروهای مسلح*، سال دهم، شماره ۴۱.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۷)، «معنی و مفهوم قدرت نرم در گفتمان اسلامی و غربی (از مجموعه مقالات همایش بسیج و قدرت نرم)». پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج دانشگاه امام صادق (ع). چاپ اول
- تقوی، فاطمه (۱۳۸۴)، «شهادت‌خوانده»، *مجله پیام زن* شماره ۱۴۸
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱)، *هویت اجتماعی*، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران: انتشارات شیرازه.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۷۷)، «فصلنامه پژوهشی انقلاب اسلامی» *تأثیرات فرهنگی انقلاب اسلامی در روابط بین‌الملل*، تهران، سال دوم، شماره هفتم و هشتم.
- ره‌پیک، سیامک و محمود کلاه‌چیان (۱۳۸۷)، «فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات دفاعی استراتژیک» *طراحی الگوی مناسب کاربرد منابع قدرت نرم در تأمین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- روزنامه همشهری، سه شنبه ۳۰ مهر ۱۳۸۷، سال شانزدهم، شماره ۴۶۷۹، صفحه ۱۶.
- روزنامه جمهوری اسلامی ۱۴ آبان ۱۳۸۷.
- روزنامه جمهوری اسلامی، ۸۷/۸/۳.
- رشاد، صادق (۱۳۷۷)، *دین و دموکراسی*، کتاب نقد
- زلفی گل، محمدعلی (۱۳۸۳)، «فصلنامه علمی پژوهشی رهیافت» *از ترویج علم تا تولید ثروت از دانش*، شماره ۳۳.

زلفی گل، محمدعلی و کیانوش کیانی هفت لنگ و ابوالفضل کیانی بختیاری (۱۳۸۸)،
مصادیقی تولید علم، مجموعه مقالات اجلاس مرکزی سلسله همایشهای منطقه‌ای چشم‌انداز
جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ - جلد دوم.

سند چشم‌انداز توسعه ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران، ایران ۱۴۰۴، مصوب ۱۳۸۳.
سپهوند، محمدحسین (۱۳۸۳)، درباره پیربردیو، گزارش تحقیق نظری کلاس نظریه‌های
جدید انسان‌شناسی، کارشناسی ارشد انسان‌شناسی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.
صادقی، محمدعلی، مجموعه مقالات اجلاس مرکزی سلسله همایشهای منطقه‌ای چشم‌انداز
جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ از دانشگاه آزاد واحد شهر کرد.

عصاریان‌نژاد، حسین، (آذر و دی ۱۳۸۹) منابع نرم، سرمایه نرم و قدرت نرم، مصاحبه علمی،
دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

فراهانی، محسن (۱۳۸۶) «ارائه الگویی جهت وصول به اهداف تربیتی سند چشم‌انداز ۲۰ ساله
کشور»، مجموعه مقالات اولین کنفرانس آموزش امور تربیتی کشور، وزارت آموزش
و پرورش، سازمان آموزش و پرورش شهرستان‌های استان تهران.

فراهانی فر، سعید (۱۳۸۹) «اقتصاد منابع طبیعی از منظر اسلام» سازمان انتشارات پژوهشگاه
فرهنگ و اندیشه اسلامی.

فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۷۹)، پایان نظم - سرمایه اجتماعی و حفظ آن، ترجمه غلامعباس
توسلی، تهران: انتشارات جامعه ایرانیان.

فیلد، جان (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی، ترجمه حسین غفاری و غلامرضا رضانی، تهران:
انتشارات کویر.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۹.

کاستلز، مانوئل، (۱۳۸۰)، عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ؛ قدرت هویت.

کلمن، جیمز (۱۳۷۷)، بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشرنی، چاپ اول
گلشن پژوه، محمودرضا (۱۳۸۷)، جمهوری اسلامی و قدرت نرم، تهران: معاونت پژوهشی
دانشگاه آزاد اسلامی

گروه مطالعاتی جنگ نرم (۱۳۸۸)، تدوین راهبرد های مقابله با جنگ نرم استکبار با تأکید بر
قدرت نرم نظام جمهوری اسلامی ایران، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.

گروه مطالعاتی دانشکده امنیت، (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی و امنیت عمومی، دانشگاه عالی
دفاع ملی، چاپ اول.

۲۰۷

مطالعات
قدرت نرم
نویسندگان: خسرو ابوالحسنی
علیرضا نجاتی منفرد

مؤمن قمی، محمد، (۱۳۸۵)، ولایت الهی و حکومت اسلامی، مجله فقه اهل بیت شماره ۴۸.
محمدی، منوچهر (۱۳۸۷)، فصلنامه تخصصی در حوزه تاریخ پژوهی ایران معاصر «منابع
قدرت نرم، سرمایه اجتماعی، نظام جمهوری اسلامی ایران»، دوره سوم شماره ۱۶.

